

Miha Javornik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

INTERPRETACIJA PESMI A. A. AHMATOVI J. BRODSKEGA

(in razmišljanje o pesniški evoluciji)

(Pesem A. A. Ahmatovi J. Brodskega z letnico nastanka 1962):

Закричат и захопочут претухи,
загрохочут по проспекту сапоги,
засверкает лошадиный изумруд,
в одночасье современники умрут.

Запоет над переулком флажолет,
захохочет над каналом пистолет,
загремит на подоконнике стекло,
станет в комнате особенно светло.

И помчатся, задевая за кусты,
невидимые солдаты духоты
вдоль подстриженных по-новому аллей,
словно тени яицевидных кораблей.

Так начинается двадцать первый, золотой,
на тропинке, красным солнцем залитой,
на вопросы и проклятия в ответ,
обволанивая паром этот свет.

Только трубочка бумажная в руке
лишь танки за Вами едет вдалеке
рядом плещтся блестящая вода,
до асфальта провисают провода.

Вы поднимете прекрасное лицо –
громкий смех, как поминальное слово,
звук неясный на нагревшемся мосту –
на мгновенье взбудоражит пустоту

Я не видел, не увижу Ваших слез,
не услышу я шуршания колес,
уносящих Вас к заливу, к деревьям,
по отчеству, без памятника Вам.

В теплой комнате, как помнится,
без поклонников, но там Вы не для них,
опирая на ладонь свою висок,
Вы напишете о нас наисносок.

Но на Марсовое поле дотемна
Вы придете единешенька-одна,
в синем платье, как бывало уж не раз,
но навечно, без поклонников, без нас.

Вы промолвите тогда: »О, мой Господь!
этот воздух запустевший только плоть
дум, оставивших признание свое,
а не новое творение Твое!«¹

¹ Cit. po Josif A. Brodskij, Ostanovka v pustyne. Stihotvorenija i poemy. New York 1970. Zaradi lažjega razumevanja navajam dobesedni prevod: Zakričali bodo in zatleskali(zaprhutali) petelini,/ zabobneli bodo po prospektu škornji,/ zalesketal se bo konjski smaragd,/ v trenutku bodo sodobniki umrli.// Zapel bo nad uličico flažolet,/ zakrohotala se bo nad kanalom pištola,/ zažvenketalo bo na okenski polici steklo,/ postalo bo v sobi nenavadno svetlo.// In pohiteli bodo zadevajoč se ob grme,/ nevidni vojaki zatohlosti/ vzdolž alej, pristrizenih na novo,/ kakor sence jajčastih ladij.// Tako se bo začelo enaindvajseto, zlato,/ na stezi, z rdečim soncem zaliti,/ na vprašanja in na kletvice v odgovor,/ ovijajoč s soparo to luč.// Toda na Marsovo polje do teme/ boste prišli Vi sama samcata,/ v sinje modri obleki, kakor se ni primerilo le enkrat,/ vendar za večno, brez občudovalcev, brez nas.// Le papirni zvitek v roki,/ samo taksi za Vami bo vozil v daljavi,/ poleg bo pljuskala lesketajoča se voda,/ do asfalta se pobešajo žice.// Vi boste dvignili prelepi obraz – / glasen smeh, kot beseda spomina,/ zvok nejasni na razgretem mостu – / za trenutek vznemiril bo praznino.// Jaz nisem videl, ne bom videl Vaših solz,/ jaz ne bom slišal šuma koles,/ ki Vas vodijo k zalivu, k drevsom,/ po domovini, brez spomenika Vam.// V topli sobi, kolikor seže spomin, brez knjig,/ brez občudovalcev, no tam niste Vi zaradi njih,/ ko naslanjate svoje sence(glavo) ob dlan./ Vi napisali boste sto in sto stvari o nas.// Vi boste spregovorili tedaj: »O, moj Gospod!/ ta zrak, ki je zapustil le / misli, zmožne svojega priznanja./ ne pa nove stvaritve Tvoje!«/

Problema, ki si ju zastavljamo v razpravi, sta dva. Ko pesem (v izhodišču) interpretiramo kot izolirano umetniško dejstvo, odkrivamo funkcije, ki jih dobivajo elementi v odnosu do drugih elementov znotraj same pesmi. Prvo vprašanje, ki se ob tem pojavi, je, koliko nam lahko 'zaprtá' (imanentna) interpretacija pove o pomenu, ki ga imajo pesniški elementi oz. postopki za razumevanje estetike, etike oz. svetovnega nazora Josifa Brodskega. Drugo vprašanje je bolj splošne narave, vendar tesno povezano s prvim: je mogoče, da imanentna analiza naključno izbrane pesmi odkriva strukturo teksta do te mere, da v njem odkrivamo evoliucijske elemente, ki napovedujejo in hkrati odločujoče zaznamujejo prihajajoče etape v kreativnosti določenega pesnika/pisatelja?

Rečeno drugače (in poenostavljeno): v središče obravnave postavljamo jezikovno organizacijo pesmi. S tem se (nehote) približujemo misli Brodskega, ko pravi, da nobena druga forma bivanja ne determinira zavesti tako kot jezik – jezik je ena osnovnih vrednot človeka.

Analiza jezikovne organizacije pokaže, da Brodski pesem gradi na principu večravninskih opozicij.

Pesem *A. A. Ahmatovi* je zgrajena iz desetih kitic oz. (gledano z vidika sintakse) iz desetih, večinoma asindetično zgrajenih stavkov (prim. npr. 1. in 2. kitico). Asindeton kot povezovalni člen med logično zaključenimi miselnimi enotami – stavki oz. verzi – ustvarja pri bralcu zaradi naštevanja in kopičenja dejstev vtis faktografskega poročevalskega stila. Lapidarni izraz v prvih osmih verzih (oz. prvih dveh kiticah) v poročevalskem slogu ima uvajalno funkcijo – bralca uvaja v prostor pesniške refleksije. Izrazi *prospekt*, *kanal*, *perulok* (majhna, prečna ulica), *alleja* ipd. opredeljujejo ta prostor kot mesto; glagoli, ki vsi zaznamujejo neartikuliran zvok – *zakričat*, *zahlopočut*, *zagrohočut*, *zahohočet* itd. pa označujejo odnos pesniškega subjekta (avtorja) do tega prostora. Glagoli, ki označujejo (z vidika percepcije) nelagodje, strah, govorijo o tem, da je ta prostor (mesto) 'nevaren' in ustvarja občutek tesnobe. Našo ugotovitev podkrepi tudi naslednji pesniški postopek, ki ustvarja občutek grotesknega. Gre za druženje semantično tako oddaljenih besed, kot so *sapogi-petuhi* (*škornji-petelini*), *flažolet-pistolet* (*flažolet-pištola*),² rabljenih večinoma metonimično in v tesni zvezi s pojmom mesta, ki ga zaznamujejo glagoli, ki označujejo (z vidika percepcije) nelagodje, strah.

Dejstvo, da se v pesmi ponavljajo semantično sorodni toponimi, kaže na to, da sta prostoru namenjena posebna pozornost in pomen. Sintagma *Marsove pole*³ v peti kitici prostor opredeli kot mesto Peterburg/Leningrad, sopostavitev z naštetimi glagoli označuje avtorjev odnos do mesta, prostorska determinacija pa opozarja, da je pesem potrebno obravnavati v kontekstu t. i. 'peterburških tekstov'.⁴

2 flažolet – starinski pihalni instrument, podoben flauti; zastavica.

3 Poljana oz. park na levi strani leningrajske reke Mojke iz prvotnega imena *Caričyn lug* (Caričin log) preimenovana na prelomu 18. v 19. stoletje v Marsovo polje (v čast boga vojne), ker so se na tem mestu vrstile vojne parade. V času pred oktobrsko revolucijo je bil to prostor mitingov proti imperialistični vojni, leta 1919 je bil okrog grobov padlih revolucionarjev postavljen nagrobnik. V počastitev 40-letnice oktobrske revolucije so na tem mestu prižgali večni ogenj.

4 Z izrazom 'peterburški tekst' poimenujemo vse tiste tekste, ki jih druží določena specifika, vidna na semantični, žanrski, kronotopski ipd. ravnini povezana z mestom Peterburg. Tako pojmovanje omogoča, da tekste različnih avtorjev (npr. Puškina, Gogolja, Dostojevskega, Belega, Ahmatove . . .), na specifičen način vezane s Peterburgom, obravnavamo (do določene mere) kot *en* tekst. O tem gl. tudi V. N. Toporov, *O strukturi romana Dostojevskoga v svazi s arhaičnimi shemami mitološkega mišljenja*, v knj. *Structure of Texts and Semiotics of Culture*, The Hague-Paris 1973.

V tretji in četrti kitici, kjer je občutje nelagodja še dodatno označeno, ko sta mestu pripisana zagatnost in sopara (*/. . . /i pomčatsja / . . . /nevidimye soldaty duhoty / . . . /na voprosy i proklatija v otvet obvolakivaja parom etot svet*) uvaja govor ob prostorski še časovno dimenzijo, ko z rabo glagolov, do tu brez izjeme rabljenih v prihodnjem času, pojasni svoje sodbe kot vizijo prihajajočega stanja: *Tak načnetsja dvadcat' pervyj (vek – op.p.), zolotoj . . .*

Peta kitica zaključuje splošni-ekspozicijski del o viziji mesta v prihajajočem 21. stoletju in vnaša v tekst novo temo. Osební zaimek 2. osebe množine, ki se v različnih sklonskih oblikah ponovi v pesmi devetkrat, najpogosteje v zvezi z glagolsko obliko (tipa *vy pridete, vy podnimate, vy napišete*), priča o direktnem nagovoru, iz naslova pesmi je mogoče sklepati, da pesnice Anne Ahmatove. Glagoli, ponovno v obliki prihodnjega časa, govorijo o tem, da Brodski nagovorjeno osebo (v nadaljevanju Ahmatovo) umešča v prihodnost, z nejasno zamejenostjo časovnih koordinat pa ustvarja osnovo za prehod na simbolno raven.

Tudi v drugem delu pesmi kot ozadje dialoga z Ahmatovo ostaja vizija zadušljivega, praznega in soparnega mesta Peterburga/Leningrada, v katerem že *gromkij smeh* (Anne Ahmatove – op.p.), *kak pominal'noe slovco, zvuk nejasnyj na nagrevšemsja mostu – na mgnovenie vzbudoražit pustotu*. Iz povedanega se postopoma oblikuje tista tematska ravnina, ki se kaže kot opozicija: ustvarjalec – pesnik (A. A. Ahmatova) in mesto – socium.

Ta, v bistvu klišejska opozicija vključuje v sebi še eno paralelo, ki jo je najlaže predstaviti kot opozicijo med 'vy' (Ahmatovo – prim. *Vy pridete odinešen'ka – odna; liš' taksi za vami edet vdaleke: vy podnimate prekrasnoe lico* ipd.) in 'my' (v različnih sklonskih oblikah) – njenimi 'poklonniki' (prim. */. . . /no navečno, bez poklonnikov, bez nas / . . . / no tam vy ne dlja nih; Vy napišete o nas naiskosok* ipd.) oz. 'ja' (prim. *Ja ne videl, ne uvižu vaših slez, ne uslyšu ja šuršanja koles*). S formo prihodnjega časa v verzju *vy napišete o nas naiskosok* je zgoraj postavljeno razmerje ovrednoteno, lik Anne Ahmatove dobiva simbolni pomen, ko ga sopostavimo z verzi zadnje kitice, ki so napisani v premem govoru: *Vy promolvite togda: »O, moj gospod'! / etot vozduh zapustevšij tol'ko plot' / dum ostavivših priznanie svoe / a ne novoe tvorenje Tvoe!«*

Na ta način se v govoru Ahmatove (v bistvu gre za tuj govor – *čužaja reč'*) izraža skepsa o literarnem ustvarjanju, še več, o možnosti (novega) ustvarjanja nasploh v zraku (polnem zadušljivosti, sopare in vročine),⁵ ki je (če parafraziram zadnjo, zgoraj citirano kitico) zmožno le priznanja, ne pa ustvarjanja.

Dvom o lastnih možnostih (Brodskega in sodobnikov) napoveduje že 1. kitica, ko groteskna sopostavitev kričanja petelinov (*kričat i grohočut petuhi*), *'sverkanija lošadinogo izumruda'* – konjske fige – s smrtjo (*v odnočas'e sovremenniki umrut*) degradira življenje sodobnikov na raven banalnega – profanega. Nasproti prihajajočemu 'zraku', praznini, postavlja lik Ahmatove – kot simbol resničnega ustvarjanja, ki že s svojim *'gromkim smehom vzbudoražit pustotu'*.

Če si je mogoče za hip izposoditi primerjavo iz razmišljanj Valentine Poluhine o Brodskem (obj. v *Literat. gazet*i 16. maja 1990), potem lahko rečemo, da v pesmi A. A. Ahma-

⁵ Besedo 'zrak' razumemo kot metaforo za sovjetsko stvarnost 60. let, ko je pesem nastajala, in v kateri lirski subjekt tudi v prihodnje ne vidi nobene možnosti sprememb – spomnimo se, da so atributi 'zadušljivosti' in 'puščobe' značilni tudi v pesniški viziji 21. stoletja.

tovi zasledujemo proces (recimo temu) posploševanja oz. abstrahiranja kot ene izmed faz v ustvarjalnosti Brodskega. Na tem mestu nas bolj kot iskanje vzrokov za ta proces (ki ga Poluhina vidi v dejstvu, da podoba konkretnega človeka zamenjuje posplošitev v trenutku »*kogda človeka bol'she ljubit' nel'zja i brezguja plyt' protiv obščego tečenija /.../ vozni-kaet obobščennyj človeka*«⁶) zanima ta proces kot način ubesedovanja stvarnosti, izražen s poezijo in v poeziji, ki je po Brodskem idealna uresničitev človekove eksistence, kot način uspešnega boja s časom in smrtjo. V predgovoru k izbrani prozi Cvetajeve 1979 je zapisal, da je poezija najvišja oblika bivanja jezika, jezik (po Cvetajevi) pa je ena bistvenih konstituant človeka. Smer posploševanja – ki ga lahko razumemo po Jane Knox tudi kot fazo odtujevanja od človeka⁷ – je v pesmi A. A. Ahmatovi jasno nakazana, pojavlja pa se kot konstanta v pesmih Brodskega, nastalih v 60. letih in kasneje: Ahmatova (realna oseba) dobiva simbolni pomen, prehajanje na simbolno raven pa prinaša v končni fazi istovetenje človeka s stvaritvijo (*tvorenjem*) – po Brodskem – z besedo, govorom poezije kot formo komunikacije.

Vendar ne gre (več) za komunikacijo s človekom kot takim, saj je mogoče videti poskuse, vzpostaviti v formi poezije dialog z bogom (prim. npr. *Razgovor s nebožitelem*, *Razgovor na kryl'ce*). Sodeč po verzih v pesmi *Pogovor z nebeščanom* (pesem je datirana z letnico 1970) pa tudi ta dialog ni možen, saj Brodski, 'okužen že od mladih nog z bogom', zapiše: *Ne stanu ždat' / tvoih otvetov, Angel, poeliku / stol' ploho predstavljajemomu liku, / kak tvoj, pod stat' / dolžno byt', liš' / molčan'e – stol' prostornoe, čto eha / v nem ne spodobjatsja ni vspleski smeha, / ni vopl'.* »*Uslyš'!*«⁸ Rezultat tega poskusa je dejansko molk, o katerem govorijo (oz. ga napovedujejo) tudi poslednji verzi pesmi A. A. Ahmatovi (napisani že osem let pred nastankom '*Razgovora s nebožitelem*').

Dialog z bogom ni možen – če ni možen dialog, ni tudi poezije, ki je forma dialoga z bogom. Od tod naprej je razumljiva v obravnavani pesmi (*A. A. Ahmatovi*) vidna skepsa glede lastne ustvarjalnosti in ustvarjalnosti sodobnikov, ki že napoveduje krizo pesniškega ustvarjanja v sredini 60. let, ko Brodski govori o 'pesniškem zastoju', 'duhovni skopljeno-sti', ko 'glas Muze utihne'.⁹

V svojem izvoru je ta molk povezan s filozofijo L. Šestova (na to opozarja tudi dejstvo, da je Brodski s posebnim zanimanjem prebiral njegova dela).

Ne da bi se poglobljeno ukvarjali z omenjeno problematiko, naj opozorimo na stičišče, ki Brodskega približuje k omenjeni filozofiji. (To je tudi trenutek, ko formalno zastavljena interpretacija omogoča povezavo s filozofskim diskurzom in pomeni prehod v razglabljanje o širših svetovnonazorskih vprašanjih ter odpira področje razglabljanja o širših svetovnonazorskih vprašanjih ter odpira področje raziskovanja, ki presega okvire naše interpretacije.) L. Šestov v knjigi *Afiny i Ierusalim* (Atene in Jeruzalem) piše: »*Bog ne opravd-vaetsja, ne dokazyvaet, ne argumentiruet, t. e. provodit Svoi Istiny sovsem ne temi putja-*

⁶ Ko človeka ni več mogoče ljubiti in ko se mu upira, da bi plaval proti splošnemu toku, (...) nastaja posplošeni človek – op.p.

⁷ Džejn Knoks, *Ierarhija 'drugih' v poezii Brodskogo. v: Poetika Brodskogo (sbornik statej pod redakcijej L. V. Lo-seva), Hermitage 1986.*

⁸ Odgovora/ ne bom, o Angel, nič več čakal./ zakaj tvoj lik, ki kdaj nejasno v zraku/ zamigota./ pozna le molk – / tako globok, da v njem so brez odmeva/ izbruhi smeha in ihtenje reve./ ki kliče: »Bog!«/ – prepesnil Drago Bajt (Jo-sif Brodski, *Izbrane pesmi*. Ljubljana 1989).

⁹ Joseph Brodsky, *Says Poet Brodsky, Ex of the Soviet Union – A writer is a Lonely Traveler, and No One is His Helper* (New York Times Magazine, oktober 1971).

mi, kakimi ih provodit metafizika«. ¹⁰

Človek, pravi J. Knox, ko govori o Šestovu, ¹¹ ne more dobiti povsem zadovoljujočih odgovorov o človekovem bivanju, verjeti mora svoji usodi v duhu Abrahama in Joba. Človeku v dialogu z Vsemogočnim ne ostaja nič drugega, kot da ga nagovarja brez upa na odgovor.

V misli, da človek (pesnik) v svojem nagovoru, izrazu ostaja (v končni konsekvenci) vedno sam z molkom, je videti stičišče z Josifom Brodskim.

¹⁰ Bog se ne opravičuje, ne dokazuje, ne argumentira, tj. Svoje Resnice v nobenem primeru ne izraža na tak način, kot to počne metafizik – op.p.

¹¹ Džejn Knoks, ibidem.

Summary

UDK 882 Brodsky J. 7 A. A. Ahmatovoj .06

AN INTERPRETATION OF THE POEM 'TO A. A. ACHMATOVA' BY JOSIF BRODSKY

In the study Josif Brodsky's poem 'To A. A. Achmatova' is interpreted, while at the same time the question of whether »an immanent interpretation« can answer the questions about the forthcoming evolutive phases in poetics, ethics, *Weltanschauung* of a particular writer (J. Brodsky) is discussed. The analysis of the lexicon, syntax and semantics of the discussed poem points to the conclusion that the decoding of the relationship between the elements of a text not only provides a pool of information for the addressee on the »surface level«, but also discovers certain implicitly present ideas and feelings, which in the »direct speech« are not specifically expressed, although they represent a constant in his later poetry and essays. As such they anticipate a (logical) phase in J. Brodsky's thought development.

The interpretation gradually unveils the reception of the world as the announcement of the period of (non)creativity, typical of the sixties, the period that Brodsky himself described as a crisis, a 'standstill' in his creative thought, while he was looking at his process of literary creativity. He further referred to it as the period during which the voice of his Muse is weakening. The poem 'To A. A. Achmatova' undoubtedly anticipates Brodsky's »Silence« in the sixties.